कक्षा छको 'हाम्रो नेपाली किताब' र 'सजिलो नेपाली माला' भित्र समाविष्ट रूपक विधाको तुलनात्मक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषाशिक्षा

विभाग, स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) दोस्रो वर्षको

नेपा.शि.५९८ को प्रयोजनार्थ

तयार पारिएको

शोधपत्र

शोधकर्ता

नवराज पौडेल

क्याम्पस रोल नं.: २११/२०६३

दोस्रो वर्षको सि.नं.: २१४०३१६

त्रि.वि.वि. दर्ता नं.: ९-३-२१४-८०२-२००६

श्री सुकुना बहुमुखी क्याम्पस,

इन्द्रपुर, मोरङ

२०६८

शोधनिर्देशकको स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली भाषा शिक्षा विभाग स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको नेपा.शि. ५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ प्रस्तुत **"कक्षा छको 'हाम्रो नेपाली किताब' र 'सजिलो नेपाली माला' भित्र समाविष्ट रूपक विधाको तुलनात्मक अध्ययन"** शीर्षकको शोधपत्र शोधार्थी नवराज पौडेलले मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । कडा मिहिनेत र लगनशीलताका साथ तयार पारिएको यस शोधकार्यप्रति म सन्तुष्ट रहेको छु । अतः यस शोधपत्रलाई आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मितिः २०६८ भाद्र

शोधनिर्देशक
दीपकप्रसाद न्यौपाने
नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
सुकुना बहुमखी क्याम्पस
इन्द्रपुर, मोरङ

कृतज्ञता

प्रस्तुत **कक्षा छको 'हाम्रो नेपाली किताब' र 'सजिलो नेपाली माला' भित्र समाविष्ट रूपक विधाको तुलनात्मक अध्ययन** शीर्षकको शोधपत्र निर्देशनमा व्यस्तताको वावजुद पनि आफ्नो अमूल्य समय दिनुहुने आदरणीय गुरु श्री दीपकप्रसाद न्यौपानेज्यूले सुरुदेखि अन्त्यसम्म निरन्तर रूपमा सल्लाह सुझाव र निर्देशन दिई यसलाई पूर्णता दिने कार्य गर्नु भएकोमा वहाँप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्न चाहान्छु ।

शोधप्रस्तावलाई स्वीकृत गरी अनुसन्धान गर्ने अवसर दिनुहुने आदरणीय गुरु श्री प्रेमप्रसाद भट्टराईज्यूप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्न चाहान्छु । त्यस्तै अनुसन्धानका क्रममा आवश्यक सल्लाह दिई शोधपत्र लेखनमा सहयोग गर्नुहुने आदरणीय गुरुहरू श्री ज्ञाननाथ निरौला र रोहितकुमार अधिकारीज्यूप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्न चाहान्छु ।

अनुसन्धानका क्रममा आवश्यक सामग्रीहरू सङ्कलन गर्ने क्रममा सहयोग गर्ने भाइ महेश लामिछाने र बहिनी प्रमिला पौडेलप्रति पनि हार्दिक आभार व्यक्त गर्न चाहान्छु । यो शोधपत्र तयार गर्नका लागि आवश्यक सन्दर्भ पुस्तकका लेखकज्यूप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्न चाहान्छु । साथै सङ्कलनका लागि सहयोग गर्ने सम्पूर्ण शिक्षक र विद्यार्थीहरूप्रति हादिृक आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु ।

अन्त्यमा यस शोधपत्रलाई शुद्धरूपमा कम्प्युटर टङ्कण गरिदिने होराइजन कम्प्युटर सेन्टर इन्द्रपुर १ का प्रोपाइटर श्री अश्विनप्रसाद उप्रेतीलाई धन्यवाद दिँदै प्रस्तुत शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका निम्ति नेपाली भाषाशिक्षा विभाग समक्ष पेश गरेको छु ।

नवराज पौडेल

शोधसार

कक्षा ६ को 'हाम्रो नेपाली किताब' र 'सजिलो नेपाली माला' भित्र समाविष्ट रूपक विधाको तुलनात्मक अध्ययन शीर्षक शोधपत्रको सार अध्याय क्रमअनुसार तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

जम्मा पाँच अध्यायमा विभाजन गरी तयार गरिएको यस शोधपत्रको प्रथम अध्यायमा शोधको परिचय प्रस्तुत गरिएको छ । यसअन्तर्गत शोधशीर्षक, शोधप्रयोजन, विषयपरिचय, समस्याकथन, शोधका उद्देश्यहरू, पूर्वकार्यको समीक्षा, अध्ययनको क्षेत्र र सीमा, अध्ययन विधि र शोधपत्रको रूपरेखा प्रस्तुत गरिएको छ ।

दोस्रो अध्यायमा रूपक विधाको परिचय र कक्षा ६ मा रूपक शिक्षणको उद्देश्य प्रस्तुत गरिएको छ । यसअन्तर्गत नाटक, एकाङ्की, वादविवाद, संवाद र मनोवादको सामान्य सैद्धान्तिक परिचय तथा कक्षा ६ मा रूपक शिक्षणका उद्देश्यहरू र कक्षा ६ मा रूपक शिक्षणका विधिहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

तेस्रो अध्यायमा कक्षा ६ को नेपाली भाषा पाठ्यक्रम र रूपक विधासँग सम्बन्धित पाठहरू प्रस्तुत गरिएको छ । यस अध्यायमा निम्नमाध्यमिक तहको भाषा पाठ्यक्रमको परिचय दिई तहगत उद्देश्य, साधारण उद्देश्य, विधाको क्षेत्र र क्रम तालिका, विधाका पाठहरूको वितरण तथा कक्षा ६ का नेपाली भाषा पाठ्यपुस्तकहरू हाम्रो नेपाली किताब र सजिलो नेपाली मालाभित्र समावेश गरिएका रूपक विधासँग सम्बन्धित पाठहरूका बारेमा उल्लेख गरिएको छ ।

चौंथो शोधकार्यसँग सम्बन्धित अध्याय हो । यस अध्यायमा सुरुमा हाम्रो नेपाली किताब र सजिलो नेपाली मालाभित्र समावेश गरिएका रूपक विधासँग सम्बन्धित पाँचवटा पाठहरूको तत्त्वगत आधारमा विश्लेषण गरी उक्त दुई भाषा पाठ्यपुस्तकमा समावेश गरिएका संवाद तथा वादविवादहरूलाई भाषाका चार सीपहरू सुनाइ, बोलाइ, लेखाइ र पढाइका आधारमा वर्णनात्मक र तालिकीकरण विधिद्वारा तुलनात्मक विश्लेषण गरिएको छ ।

पाँचौं अध्यायमा उपसंहार तथा निष्कर्ष राखिएको छ । यस अध्यायमा दुई भाषा पाठ्यपुस्तकभित्र समाविष्ट रूपक विधाअन्तर्गतका पाठहरूको विश्लेषणको अलगअलग निष्कर्ष दिई दुवै पाठ्यपुस्तकका रूपक विधासँग सम्बन्धित पाठहरूका सबल तथा दुर्बल पक्षहरू केलाउँदै आवश्यक सुझावहरू र भावी अनुसन्धानका लागि रूपक विधाबाट लेख्न सकिने सम्बन्धित केही शीर्षकहरूसमेत दिइएको छ । साथै यसै अध्यायको अन्त्यमा सन्दर्भग्रन्थसूची राखिएको छ ।

विषयसूची

अध्याय एक

शोधपरिचय

१.१ शोधशीर्षक १

१.२ शोधप्रयोजन १

१.३ विषयपरिचय १

१.४ समस्याकथन २

१.५ शोधका उद्देश्यहरू ३

१.६ पूर्वकार्यको समीक्षा ३

१.७ अध्ययनको क्षेत्र र सीमा ५

१.८ अध्ययन विधि ६

१.८.१ सामग्री सङ्कलन विधि ६

१.८.२ अध्ययन विश्लेषण विधि ६

१.९ शोधपत्रको रूपरेखा ६

अध्याय दुई

रूपक विधाको परिचय र कक्षा ६ मा रूपक शिक्षण

२.१ रूपक विधाको परिचय ७

२.१.१ नाटक ८

२.१.२ एकाङ्की ८

२.१.३ संवाद ९

२.१.४ वादविवाद ९

२.१.५ मनोवाद १०

२.२ कक्षा ६ मा रूपक शिक्षणका उद्देश्यहरू १०

२.३ कक्षा ६ मा रूपक शिक्षणका विधिहरू १२

२.३.१ कक्षाभिनय विधि १२

२.३.२ मञ्चन विधि १२

२.३.३ व्याख्यान विधि १२

२.३.४ समीक्षा-विश्लेषण विधि १२

अध्याय तीन

कक्षा छको भाषा पाठ्यक्रम र रूपक विधा

३.१ निम्नमाध्यमिक तहको कक्षा ६ को नेपाली भाषा पाठ्यक्रम १३

३.२ निम्नमाध्यमिक तहको तहगत उद्देश्य १३

३.३ निम्नमाध्यमिक तहको नेपाली भाषा पाठ्यक्रमको साधारण उद्देश्य १४

३.४ विधाको क्षेत्र र क्रम तालिका १५

३.५ विधाका पाठहरूको वितरण १७

३.६ रूपक विधासँग सम्बन्धित पाठहरू १८

अध्याय चार

कक्षा छका 'हाम्रो नेपाली किताब' र 'सजिलो नेपाली माला' भाषा पाठ्यपुस्तकका रूपक विधाका पाठ्यसामग्रीहरूको तुलनात्मक अध्ययन

४.१ परिचय २०

४.२ दुबै पाठ्यपुस्तकभित्र समाविष्ट पाठहरूको विषयवस्तुगत अध्ययन २०

४.२.१ मन्दिरको सफाइ संवादको अध्ययन २०

४.२.१.१ शीर्षक २०

४.२.१.२ विषयवस्तु २१

४.२.१.३ पात्र/वक्ता २१

४.२.१.४ परिवेश/वातावरण २२

४.२.१.५ भाषाशैली २२

४.२.१.६ संवाद/द्वन्द्व २२

४.२.१.७ उद्देश्य २२

४.२.२ पानी ठूलो कि आगो ठूलो ? वादविवादको अध्ययन २३

४.२.२.१ विषयवस्तु एवं शीर्षक २३

४.२.२.२ वक्ता २३

४.२.२.३ तार्किककता २४

४.२.२.४ संरचना २४

४.२.२.५ परिवेश वा वातावरण २४
४.२.२.६ विचार वा उद्देश्य २४
४.२.३ हाटबजार संवादको अध्ययन २५
४.२.३.१ शीर्षक २५
४.२.३.२ विषयवस्तु २६
४.२.३.३ पात्र/वक्ता २६
४.२.३.४ परिवेश वा वातावरण २७
४.२.३.५ भाषाशैली २७
४.२.३.६ संवाद तथा द्वन्द्व २७
४.२.३.७ उद्देश्य २८
४.२.४ आफ्नै खुट्टामा उभिन सिक्नुपर्छ संवादको अध्ययन २८
४.२.४.१ शीर्षक २८
४.२.४.२ विषयवस्तु २८
४.२.४.३ पात्र/वक्ता २९
४.२.४.४ परिवेश/वातावरण ३०
४.२.४.५ भाषाशैली ३०
४.२.४.६ संवाद/द्वन्द्व ३०
४.२.४.७ उद्देश्य ३१
४.२.५ सहरिया जीवनभन्दा गाउँले जीवन सुखी हुन्छ वादविवादको अध्ययन ३१
४.२.५.१ विषयवस्तु एवं शीर्षक ३१
४.२.५.२ वक्ता ३२
४.२.५.३ तार्किकता ३२
४.२.५.४ संरचना ३२
४.२.५.५ परिवेश ३२
४.२.५.६ विचार वा उद्देश्य ३३
४.३ भाषिक सीप आर्जनका दृष्टिले विवेच्य पाठहरूको तुलनात्मक विश्लेषण ३३
४.३.१ सुनाइ सीप आर्जनका दृष्टिले विवेच्य पाठहरूको तुलनात्मक विश्लेषण ३३

४.३.१.१ सुनाइ सीपका आधारमा आफ्नै खुट्टामा उभिन सिक्नुपर्छ, मन्दिरको सफाइ र हाटबजार संवादहरूको तुलनात्मक विश्लेषण ३४
४.३.१.२ सुनाइ सीपका आधारमा सहरिया जीवनभन्दा गाउँले जीवन सुखी हुन्छ र पानी ठूलो कि आगो ? वादविवादको तुलनात्मक विश्लेषण ३६
४.३.२ बोलाइ सीपका आधारमा विवेच्य पाठहरूको तुलनात्मक विश्लेषण ३८
४.३.२.१ बोलाइ सीपका आधारमा आफ्नै खुट्टामा उभिन सिक्नुपर्छ, मन्दिरको सफाइ र हाटबजार संवादहरूको तुलनात्मक विश्लेषण ३८
४.३.२.२ बोलाइ सीपका आधारमा सहरिया जीवनभन्दा गाउँले जीवन सुखी हुन्छ र पानी ठूलो कि आगो ? वादविवादको तुलनात्मक विश्लेषण ४१
४.३.३ पढाइ सीपका आधारमा विवेच्य पाठहरूको तुलनात्मक विश्लेषण ४४
४.३.३.१ पढाइ सीपका आधारमा आफ्नै खुट्टामा उभिन सिक्नुपर्छ, मन्दिरको सफाइ र हाटबजार संवादहरूको तुलनात्मक विश्लेषण ४५
४.३.३.२ पढाइ सीपका आधारमा सहरिया जीवनभन्दा गाउँले जीवन सुखी हुन्छ र पानी ठूलो कि आगो ? वादविवादको तुलनात्मक विश्लेषण ४८
४.३.४ लेखाइ सीपका आधारमा विवेच्य पाठहरूको तुलनात्मक विश्लेषण ५०
४.३.४.१ लेखाइ सीपका आधारमा आफ्नै खुट्टामा उभिन सिक्नुपर्छ, मन्दिरको सफाइ र हाटबजार संवादहरूको तुलनात्मक विश्लेषण ५१
४.३.४.२ लेखाइ सीपका आधारमा सहरिया जीवनभन्दा गाउँले जीवन सुखी हुन्छ र पानी ठूलो कि आगो ? वादविवादको तुलनात्मक विश्लेषण ५४

अध्याय पाँच

उपसंहार तथा निष्कर्ष

५.१ कक्षा ६ को हाम्रो नेपाली किताबभित्र समाविष्ट रूपक विधाअन्तर्गतका पाठहरूको विश्लेषणको निष्कर्ष ५८

५.२ हाम्रो नेपाली किताबभित्र समाविष्ट रूपक विधाअन्तर्गतका पाठहरूको सबल तथा दुर्बल पक्षहरू ५९
५.३ कक्षा ६ को सजिलो नेपाली मालाभित्र समाविष्ट रूपक विधाअन्तर्गतका पाठहरूका सबल तथा दुर्बल पक्षहरू ५९
५.४ शोधको शैक्षिक प्रयोजन ६०
५.५ सुझावहरू ६०
५.६ भावी अनुसन्धानका लागि रूपक विधाबाट लेख्न सकिने सम्बन्धित केही शीर्षकरू ६१
सन्दर्भग्रन्थसूची